

Katarzyna Skorupa-Malińska

Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej

Uwięzione, nie zniewolone – historia kobiet aresztowanych w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej

24 września 2024 roku w ramach 28. edycji Festiwalu Nauki odbyła się w Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej, wygłoszona przez Katarzynę Skorupę-Malińską, prelekcja edukacyjna, której uzupełnieniem była wizyta na stałej wystawie.

Podczas prelekcji przedstawione zostały sylwetki kobiet zaangażowanych w działalność społeczną i patriotyczną w okresie rosyjskich rządów, która doprowadziła je do X Pawilonu Cytadeli.

„Kobieta polska jest wiecznym, nieubłaganim i niewyleczonym spiskowcem (...). Kobieta polska jest cała wyobraźnią, płomieniem, modlitwą! (...) Pełna charakteru i odwagi jest ta polska kobieta. Jest w niej coś rycerskiego i męskiego, zaprzeczyc się nie da...o! nie żartujcie z nią... ona jest prawdziwie niebezpieczna (...)”. Taką opinię wygłosił Mikołaj Berg (1823–1884) – rosyjski historyk i publicysta.

Idąc za tym cytatem, należy stwierdzić, że były wśród polskich kobiet odważne i pomysłowe organizatorki pomocy więźniom politycznym i ich rodzinom, ofiarne opiekunki sierot, wreszcie niezastąpione w działalności konspiracyjno-bojowej kurierki, przenoszące meldunki, zbierające dla oddziałów broń i pieniądze.

X Pawilon, najsłynniejsze carskie więzienie, nigdy nie został podzielony na część kobiecą i męską. Władze carskie wiedziały o istnieniu nielegalnych stowarzyszeń zrzeszających kobiety, jednak nie uważały ich za niebezpieczne dla siebie, w przeciwieństwie do tych stworzonych przez mężczyzn.

Podczas prelekcji przypomniane zostały sylwetki cichych bohaterów: Kazimierzy Ziemięckiej z Jaczewskich (1820–1873), aresztowanej i osadzonej w X Pawilonie w 1846 roku, związanej z kręgiem Entuzjastek działających pod egidą Narcyzy Żmichowskiej; Jadwigi Prendowskiej (1832–1915), kurierki oddziału Mariana Langiewicza, organizatorki Stowarzyszenia Niewiast, osadzonej w X Pawilonie w 1863 roku; Pelagii Zgliczyńskiej (1844–1909), narzeczonej, później żony Jarosława Dąbrowskiego, dzielącej z nim trudy konspiracyjnego życia. Kolejną interesującą postacią była Emilia Heurichowa (1819–1905). W jej domu spotykali się członkowie Komitetu Centralnego Narodowego, było tam również drukowane nielegalne pismo niepodległościowe „Ruch”. Helena Kirkorowa (1843–1916), aktorka scen wileńskich, była właścicielką mieszkania, które wynajmowała ostatniemu dyktatorowi Insurekcji 1863/1864 roku – Romualdowi Trauguttowi. Józefa Anna Gudzińska (ok. 1842–1866) zasłynęła nieugiętą postawą podczas śledztwa prowadzonego w X Pawilonie. Skazana na katorgę, zmarła na Syberii. Antonina Konarzewska – kurierka ks. Stanisława Brzóska – 17 lutego 1866 roku jako pierwsza kobieta w historii Cytadeli została skazana na śmierć przez powieszenie. Wyrok kilka dni później zamieniono na osiedlenie na Syberii.

Mężczyźni konspiratorzy – podzieleni ideowo, pełni wewnętrznych konfliktów, zaślepieni własną ambicją – nie potrafili zjednoczyć się, dążąc do celu. Tymczasem charakterystycznym rysem postawy kobiet była determinacja, z jaką realizowały wyznaczone cele. W przeciwieństwie do mężczyzn budowały siłę i skuteczność działań we wspólnocie.

Wymownym podsumowaniem kobiecej konspiracyjnej działalności tamtego okresu jest stwierdzenie, zawarte we wspomnieniach Teodory z Heurichów Kiślańskiej: „A myśmy – wtedy – nie mogli być inni”.

Katarzyna Skorupa-Malińska